

FILOSOFIA LUI CONSTANTIN NOICA ȘI
FILOSOFIA LUI MIRCEA VULCĂNESCU

Emilia Guliciuc

Sursa cea mai apropiată scrierilor autohtoniste ale lui Noica este, fără îndoială, Mircea Vulcănescu, deși, uimitor, Noica nu vorbește decât foarte puțin de ea. Atât cât spune însă este revelator: "*E infinit probabil că nu aș fi putut da, peste câteva decenii, Rostirea românească, fără lecția lui Mircea Vulcănescu*"¹.

Pentru Noica, Mircea Vulcănescu a fost *un geniu reactiv*. Geniile reactive nu dau opere, dar dau străfulgerări de gânduri pentru creația altora. El poate fi considerat ca reprezentând un model pentru Noica nu numai în planul rostirii românești, ci și în acela al filosofiei în general. Sub patronajul său se alcătuiuse o asociație filosofică la care se țineau lecții de greacă, iar în numerele din *Izvoare de filosofie* (1943), anuarul asociației, el era cel care dădea, alături de postumele lui Nae Ionescu, nota de originalitate. A publicat în primul număr un studiu despre augustinism și tomism, apoi a publicat studiul-conferință *Dimensiunea românească a existenței*, fără lecția căreia - va mărturisi apoi Noica - poate el nu ar fi scris *Rostirea românească*.

Ca nimeni altul Mircea Vulcănescu va apăra filosofia națională, deși era conștient de faptul că aceasta este bântuită de tot felul de *ispite* străine, pe care le și analizează de altfel în paginile de început ale *Dimensiunii românești a existenței*.

Dacă nimeni nu le-a impus românilor să adopte limba franceză, engleză sau germană (decât doar să le învețe ca pe niște limbi *străine*), tot astfel nimeni nu poate să le impună o filosofie străină, câtă vreme românii au propria lor filosofie. Sigur, este absurd să te opui a învăța de la mai marii filosofiei, dar la fel de absurd ar fi să reduci studiul filosofiei *doar* la aceste momente, fie ele oricât de impunătoare. Considerând că există în România o problematică filosofică specifică care să justifice și chiar să solicite imperios o gândire metafizică, Vulcănescu o dezvăluie în *Dimensiunea românească a existenței*.

Vom insista asupra acestei lucrări în măsura în care problemele dezvoltate se regăsesc, fie și embrionar, la Noica, chiar dacă există și destul de mari diferențe.

O primă idee pusă în joc de Vulcănescu, regăsită și la Noica, este cea a *ispitelor*.

Noica ne arată *ce este* o ispită, mișcându-se elegant printre înțelesurile sale, multe dintre ele uitate astăzi și încearcă să demonstreze că nu e posibilă o lume lipsită de ispitire, fără a se ocupa însă în mod special de lumea ispitelor românești, ci doar de cea a înțelesurilor sale.

Vulcănescu deschide poarta prin care intrăm în lumea ispitelor care-l încearcă nu pe orice om, ci pe *Omul românesc*. E vorba pe de o parte despre de ispitele care-l solicită dinafară (de la cele ale trecutului: greco-

bizantină, slavo-bizantină, rusă, până la cele mai actuale: ispita franceză, germană, ovreiască etc) precum și cele din planul intern (de natură istorică: ispita dacică, tracică și cea romană, până la cele de ordin metafizic: cea a pământului, a codrului și, lucru foarte interesant, a muntelui pe care o adusese cu sine ispita dacică).

La ambii gânditori apar o serie de concepte precum: *existență*, *fire*, *ființă*, *ins*, deși în multe privințe conotațiile lor diferă. Cea mai flagrantă deosebire apare în cazul termenului de *ființă*.

Pentru Vulcănescu *ființa* semnifică *existența particulară*, înzestrată cu caracterul de subiect lucrător, fiind așadar o parte a existenței particulare individuale, alături de lucruri.

Noica înregistrează și el, apelând la dicționarele mai vechi, sensurile ființei de *existență* și *viață*, însă menționează că, în limba română, s-a produs o stranie întrepătrundere în alcătuirea termenilor metafizici fundamentali, *ființă* și *devenire*. Termenul românesc de *ființă* are pentru el aceeași semnificație cu cea a grecesului *to on he on*. *Ființa* se trage în limba română, paradoxal, de la *fieri*, care înseamnă *a deveni* (fapt ce a generat o multitudine de confuzii), iar *devenirea*, *ființarea*, *existența*, sinonimă la el cu *firea*, provine, în schimb, de la *a fi*. Așadar *ființa* reprezintă la Noica ceea ce este *firea* pentru Vulcănescu și invers¹¹.

Mircea Vulcănescu, mergând pe linia tradiționalistă, scria că "*firea este una, bogată, plină, statornică, dincolo de prefaceri, pururea la fel cu sine; măcar la*

prima înfățișare, iar ființa e multiplă, slabă, nestatornică, schimbătoare, trecătoare și amenințată de nimicire" ⁱⁱⁱ.

Pentru Noica situația se inversează, păstrând însă câteva modulații ale acestei semnificații. *Ființa în sine*, ființa ca ființă este una, statornică, veșnică și dincolo de orice prefaceri, dar ființa are două înțelesuri: *ființa ca ființă*, cu atributele menționate și *ființa fiecărui lucru*, inclusiv *ființa elementelor*, care nu mai posedă omogenitate și care sunt dimensionate spațio-temporal. *Devenirea* la Noica reprezintă ceea ce este *ființa* la Vulcănescu, prefacere, dar și *petrecere* întru ceva, iar acest *ceva* poate fi atât devenirea (caz în care avem de-a face cu *devenirea întru devenire*), cât și ființa, ce va da naștere *devenirii întru ființă*.

Dintre termenii filosofiei, cel de *ființă* are, probabil, cei mai mulți opuși, apreciază Noica ^{iv}.

Fiecare opoziție poate da câte o trăsătură a ființei:

Ființa și neființa	dau caracterul de <i>prezență</i>
Ființa și conștiința	dau caracterul de <i>prezență materializată</i>
Ființa și aparența	dau caracterul de <i>adevăr</i>
Ființa și posibilitatea	dau caracterul de <i>realitate în act</i>
Ființa și manifestarea	dau caracterul de <i>principiu, teme</i>
Ființa și firea	dau caracterul de <i>unitate în diversitate</i>
Ființa și temporalitatea	dau caracterul de <i>permanență</i>
Ființa și devenirea	dau <i>toate caracterele laolaltă</i>

Devenirea înglobează toți termenii opuși ființei, adică neființa, aparența, posibilitatea, manifestarea, firea și temporalitatea, toate acestea pentru o conștiință, iar *ființa* ar putea însemna, după același model, *prezență* mai stinsă sau mai afirmată o prezență fără prezent, precizează filosoful în *Devenirea întru ființă* ^v, o *prezență*

și *materială*, nu numai de gândire, o prezență, o *realitate în act*, actuală, operând ca un *temei* al lucrurilor și ca o *unitate în diversitatea* lor, sub un regim de *permanență*.

Noica analizează, de asemenea și înțelesurile *firii*:

1. Natură (ca totalitate), lume, pământ, făptură;
2. Natură (ca putere creatoare) manifestată în orice creatură sau ființă;
3. Natură (ca esență), proprietate prezentă în orice făptură;
4. Natură omenească (înclinare sufletească) ce exprimă felul de a fi, temperament, caracter etc;
5. Predispoziție intelectuală, minte, pricepere, cuget, cumpăt.

În toate înțelesurile (de la esență, universal concret și până la caracterul omului) trăsătura definitorie este cea de natură (opusă culturii) ^{vi}.

Din analiza celor doi termeni filosofici fundamentali prezenți în operele celor doi gânditori se poate constata acum că diferențele nu sunt chiar într-atât de mari, așa cum apăreau la prima vedere. *Ființa* pentru Noica e unitate, dar o unitate în diversitate, e și prezență (deși fără prezent), ceea ce o apropie de *ființa* din accepția lui Vulcănescu, iar *devenirea* este și ea staționară, asemenea *firii* la Vulcănescu, atunci când trece în *deveniță*. Pe de altă parte, *firea* la Vulcănescu este și "*petrecere în lume ori în vreme*" ^{vii}, nu numai statornicie și veșnicie, iar *ființa* nu desemnează numai faptul de a fi, ci și *felul* de a fi. În afara celor doi termeni

comuni analizați, lista întâlnirilor teminologice ar putea fi completată și cu alții precum: *ins*, *rost*, *soartă* ș.a.m.d.

Apropierea dintre scrierile autohtoniste ale celor doi gânditori nu vizează doar folosirea unor termeni, ci și o filiație ideatică. Astfel ideea nicasiană după care românii ar sta mai bine cu posibilul decât cu realul, este prezentă și la Vulcănescu și, mai înainte, în 1940, la Vasile Băncilă. Vulcănescu afirma că: "*planul adevărat al existenței [românilor] este planul virtualităților, planul tuturor puțințelor...*"^{viii}, căci pentru noi, tot ce poate fi gândit, *este*, deci, orice lucru despre care *vorbit*, este. "*Este, pentru simplu motiv că dacă n-ar fi, nu s-ar povesti*"^{ix}.

Se știe cât de apropiată era și de spiritul lui Noica o asemenea afirmație. El a susținut și aplicat adesea ideea că orice gând care merită urmărit trebuie să fie narabil.

Frecvent întâlnită este și ideea *măsurii*, ca o dimensiune a gândirii și a existenței noastre. Ea apare valorificată pozitiv la Vulcănescu, întrucât, apreciază el, toate lucrurile "*împacă pe om cu sine și cu firea și-i dau un echilibru și o măsură în gest, care dacă sunt lipsite de crispația tragicului, nu sunt lipsite de nobleță*"^x, dar într-o conotație negativă la Noica, pentru care mult invocata *măsură* a românilor este responsabilă de lipsa vocației noastre filosofice.

"*Această rană a noastră, măsura, nișel tânguitoare și biblică, e mai puțin pusă, cât impusă și e lipsită de sâmbure rațional. Aceasta face ca, în timp ce măsura de tip rațional (cum e cea mediteraneană), poate deveni lipsă de măsură, prin abuz de raționalitate, deci poate*

*genera filosofie, măsura noastră, lipsită de raționalitate, te poate duce la înțelepciune, dar nu la filosofie*¹⁹¹.

Nici *Dimensiunea românească a existenței*, nici scrierile autohtoniste ale lui Noica nu sunt singulare în peisajul preocupărilor gânditorilor noștri de tipologie a culturii. Pot fi invocate multe exemple precum cele oferite de Constantin Drăghicescu, cu a sa *Psihologie a poporului român*, Constantin Rădulescu Motru cu lucrarea *Cultura română. Țărănism sau românism*, Ion Petrovici despre *Etnic în filosofie*, Vasile Pârvan cu *Gândurile despre viață și moarte la daco-romanii din Pontul Stâng*, Ovid Densușianu despre *Viața păstorească în poezia populară*, Lucian Blaga cu *Spațiul mioritic*, Ovidiu Papadima cu *Viziunea românească asupra lumii*, Nicolae Iorga cu *Originea, firea și destinul neamului românesc ș.a.m.d.*

Materialul pe care s-a sprijinit Noica în încercările sale asupra românescului, ca și în cazul lui Vulcănescu, n-a fost constituit însă din aceste încercări, nici din reflecția filosofică a principalilor gânditori români, ci a fost dat mai curând de ceea ce a preexistat lucrărilor acestora, de *"configurația limbii și de structura simbolurilor expresive cu circulație generală în poporul românesc, altfel zis, de capodoperele de gând pe care le-au croit cuvintele"*, cum apreciază chiar Mircea Vulcănescu.

Astfel înrâurirea ideomatică dintre cei doi gânditori români este și mai evidentă. De aceea apare cu atât mai uimitor faptul, înregistrat de Al. Brumaru, că Noica ia act de filosofia lui Ștefan Lupașcu, *"dar nu și de încercarea de absolută întâietate a lui Vulcănescu(...)"* -

tentativă teribilă de a scoate limba română în universal, ea cu pregândul ei (sophic) cu tot, arătând celorlalte limbi (...) că le este deopotrivă, de nu cumva le-o și ia câteodată înaintea, arătând că a petrecut cu spiritul în destule din pățaniile (pățimurile) lui în vremurile nedatate. Aceasta cu atât mai mult cu cât neperechele gânditor a pus (...), ca și Mircea Vulcănescu, urechea pe aceeași mută de milenii rocă de aci" ^{xii}.

Încercând să aflăm sursele filosofice românești, fie ele și secrete, ale scrierilor lui Noica, în afară de Vulcănescu, a cărui evidentă influență este mai degrabă trecută sub tăcere decât mărturisită, constatăm că filosoful n-a avut multe întâlniri admirabile, în afara celei cu lecția pe care a primit-o de la Nae Ionescu și cu o recuperare, pe linia teologicului, a lui Blaga și Mircea Eliade. S-ar putea încheia cu propria sa afirmație: cultura noastră a avut în trecut trei mari gânditori care și-au pus problema ființei (problemă pe care și el o consideră fundamentală în filosofie): limba, un poet și un sculptor.

Prin analiza modului în care rostirea românească se pune în acord cu spiritul universal, Noica a urmărit, în primul rând, să deprindă instrumentele românești cu care să ia cu asalt marile teme ale filosofiei, de la cea care privește propriul statut al filosofiei, până la cele mai subtile, legate de ființă, devenire, spațiu, timp, conștiință, rațiune, spirit, toate raportate la cultura noastră. El a afirmat că important este să lucrezi *în și pentru* cultura română cu mijloacele și valorile culturii universale.

Rezultatul s-a concretizat în lucrarea, considerată de toți comentatorii punctul culminant al creației sale,

Devenirea întru ființă (1981). Chiar ideea centrală și originală a lucrării, *devenirea întru ființă*, i-a fost sugerată de rostirea românească, care a transformat pe *fieri* (ce provine de la *a fi*, de la ființă) în *fire* (în devenire). Trecerea de la *devenire* la *ființă* nu este doar o problemă lingvistică, ci își află și un temei logico-ontologic. Spre deosebire de antici și de moderni, care sfârșeau într-o contradicție de tip disjunctiv *sau-sau* (sau ființa, sau devenirea), Noica introduce în această gramatică ontologică prepoziția *întru*, ce înlocuiește conjuncțiile *nici-nici* ori *și-și*.

Filosoful nu se îndeletnicește cu ființa pură și simplă, cum păreau a spune anticii, nici cu devenirea, cum par a crede modernii. Se îndeletnicește cu *devenirea întru ființă*.

NOTE

ⁱ Al. Brumaru, *Ființă și loc*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1990, p. 80.

ⁱⁱ Ioan Oprea, în *Terminologia filozofică românească modernă*, Editura Științifică, București, 1996, constată, chiar până în secolul nostru, o semnificativă participare a verbului *a fi* (și a familiei lui). Ei au fost utilizați, în primul rând, în legătură cu existența propriu-zisă. Termenul de *fire* desemna *natura* și la unii gânditori, *esența*. *Ființa* a desemnat *esența*, apoi *realitatea*, *existența* și *substanța*.

ⁱⁱⁱ Mircea Vulcănescu, *Dimensiunea românească a existenței*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1991, p. 101.

^{iv} Constantin Noica, , *Devenirea întru ființă*, vol. I *Încercare asupra filosofiei tradiționale*, Editura științifică și Enciclopedică, București, 1981, p. 155

^v *Ibidem*, p. 156.

^{vi} Constantin Noica, *Cuvînt împreună despre rostirea românească*, Editura Eminescu, București, 1987, p. 38

^{vii} Al. Brumaru, *op.cit.*, p. 102

^{viii} *Ibidem*, p. 132

^{ix} Constantin Noica, , *Devenirea întru ființă*, vol. I *Încercare asupra filosofiei tradiționale*, ed.cit., p. 117

^x Al. Brumaru, *op.cit.*, p. 147

^{xi} Constantin Noica, *Pagini despre sufletul românesc*, Editura Humanitas, București, 1991, p. 74

^{xii} Al. Brumaru, *op.cit.*, p. 80-81